

**ВЕНИАМИН КАВЕРИН
КАВЕРИН ЗА СЕБЕ СИ И ЗА
КНИГАТА „ДВАМАТА
КАПИТАНИ“**

Превод от руски: Люба Костова, Трайчо Костов, 1947

chitanka.info

КАВЕРИН ЗА СЕБЕ СИ И ЗА КНИГАТА „ДВАМАТА КАПИТАНИ“^[0]

Роден съм през 1902 година в град Псков в семейството на музиканти. През 1912 година постъпих в Псковската гимназия. Ю. А. Тинянов, приятел на моя брат и по-късно известен писател, беше мой пръв литературен учител, който ми внуши гореща любов към руската литература.

Като шестнадесетгодишен юноша, аз пристигнах в Москва, където през 1919 година завърших средно училище.

По онова време пишех стихове, но тъй като срещях сурова оценка на своите опити от страна на известни литератори, реших да нарежа литературните опити и да се посветя на научна работа.

През 1920 година се прехвърлих от Московския университет в Петроградския, като постъпих едновременно в Института за източни езици.

Обаче един конкурс за начинаещи писатели ме накара отново да опитам силите си в литературата. Ето как стана това:

... Когато се готвех за изпита по логика, аз прочетох за първи път кратко изложение на неевклидовата геометрия на Лобачевски и бях поразен от смелостта на този ум, който си представяше, че успоредните линии се пресичат в пространството и въз основа на тази странна мисъл беше построил ново учение, също така точно, както учението на Евклид.

Професор Л. ме изпитва 40 минути. Аз се връщах вкъщи уморен, но весел и на улица Басейна видях афиш, който беше отгатнал моите най-съкровени мисли.

Домът на литераторите предлагаше на всички желаещи да вземат участие в конкурса за начинаещи писатели.

От дома на литераторите до гръцкия булевард, където живеех, не беше далеч — 10 минути пеша. И може би няма да преувелича, ако кажа, че тези 10 минути определиха главните линии в моя живот. Когато стигнах вкъщи, бях вече решил да оставя завинаги стиховете, които пишех всеки ден от няколко години, да премина към проза и да взема участие в конкурса.

Най-сетне — това беше най-важното — аз успях да обмисля своя пръв разказ „Единадесетата аксиома“.

Написах този разказ за три дни и го изпратих за конкурса с многозначителния девиз: „Искусството трябва да се гради върху формулите на точните науки!“

След три-четири месеца ми дадоха награда — наистина, не първа, не втора, не и трета „а“. Но за деветнадесетгодишния студент и трета „б“ беше потресаващо събитие. Пръв разказ — и награда! Аз го написах за три дни. Какво ли ще стане, ако над следващия разказ работя три седмици?

Като избързвам напред, трябва да кажа, че нищо не излезе от това. След „Единадесетата аксиома“ аз написах девет разказа без никакъв успех.

Така започнах да пиша. Това още не беше избор на професия. И по онова време, и значително по-късно продължавах да мисля за научна работа. Но това беше допир със света на литературните страсти, на вълненията, на честолюбивите мечти.

Мисълта, че това е свят на труд, ми внуши за първи път Горки.

Спомням си пролетния ден през 1921 година, когато Горки покани „Серапионовите братя“^[1], за първи път при себе си.

Щом видях Горки, чувството на пълна неизвестност — как да се държа? — ме скова веднага. Поразиха ме етажерките за книги, които бяха поставени не до стените, а като че образуваха два реда малки уютни стаи. На леглото, което се намираше в кабинета на Алексей Максимович, до стената беше опряна малка възглавница, чието предназначение не разбрах веднага: удобно беше да си облегнеш главата върху възглавницата, когато седиш на леглото. Запомних не само тези дреболии, а и десетки други. Между вещите, които нямаха право да изглеждат обикновени, стоеше и ходеше човек с огромен

ръст, малко прегърбен, но все още с юнашки, широки рамене, който говореше на „о“, като криеше мека и хитра усмивка под мустаците си.

В известната книга на Карол „Алиса в страната на чудесата“ героинята преживява разни метаморфози почти на всяка страница. Ту става малка, ту голяма. Подобно нещо започна да става и с мене, когато се озовах у Горки. Ту ми се струваше, че мога и даже трябва да се намеса в разговора между Горки и по-възрастните другари — да се намеса и да поразя решително всички с дълбочината на мисълта си. Ту се свивах и тогава ми се струваше, че някакъв Палечко седи на ниския неудобен диван.

„Какво е това — писателският труд“ — попита Горки и аз за първи път чух толкова странни неща. Оказва се, че трудът на писателя е именно труд, т.е. всекидневие, може би всекичасно писане — на хартия или на ум. Планини от чернови, десетки отхвърлени варианти. Търпение, защото талантът обрече писателя на особен живот и в този живот същественото е търпението. Борба със самия себе си — мъчителна борба, защото всички сили на душата са насочени именно да останеш такъв, какъвто си. Това е животът на Зола, приковал се към креслото, на Гончаров, който писал „Обрыв“ около двадесет години, на Джек Лондон, който умрял от умора, както и да са я наричали лекарите. Това е тежък живот, изпълнен със саможертва, с изпитания и разочарования „Не вярвайте на онези — каза Горки, — които твърдят, че този хляб се пече лесно.“

Аз изумено слушах. На младини всичко изглежда лесно, особено когато получаваш награда за разказа, написан за няколко дни. Но в думите на Алексей Максимович почувствувах цялото му трудолюбие, цялата светост на неговото отношение към литературата. И как ми се прииска да отдам всичките сили на ума и сърцето си на този труд!

... Ние вече се канехме да си ходим, когато Горки започна да говори за нашите парични работи. Не ще и дума, това беше тъкмо навреме. Писателите, които се бяхме събрали у Горки този ден, нямахме нито грош. Бяхме облечени така, че самотните минувачи, срещайки ни вечер, бързо преминаваха на другия тротоар — тъй се беше случило например с Тихонов. Федин, който носеше мека шапка, имаше вид на конте. Мнозина бяха с шинели. Горки обрисова нашите материални перспективи и сред високите литературни понятия за

първи път прозвуча думата „хонорар“, като че ли за да подчертае цялата професионалност на разговора.

Време беше да се сбогуваме и въпреки че не се разделяхме за дълго — бяхме уговорили нова среща, — на прощаване Горки казваше на всекиго от нас по няколко ласкави, ободряващи думи.

Аз стоях встрани, изморен от вълненията и разстроен, вероятно защото не можах да докажа на Алексей Максимович, че пиша най-хубаво и че изобщо съм най-умният човек. Изведнъж го чух да хвали един млад писател за моя разказ „Единадесетата аксиома“. За моя разказ — това беше нечувано!

— Вие сте немирнен човек — каза той с удоволствие. — И фантазията ви е немирна, изобретателна. Но добре е! Добре!

— Алексей Максимович, разказът не е мой, а на Каверин.

Алексей Максимович се обърна към мен с добродушна усмивка. Настъпи минутата, когато трябваше да му разкажа за своите надежди, съмнения, да попитам за онова, на което единствен той можеше да отговори. Но аз бързо се изтъпанчих напред, съвсем близо до Алексей Максимович, и казах неестествено високо:

— Да, разказът е мой!

И досега със срам си спомням настъпилата в онзи миг неловка пауза. Алексей Максимович се намръщи. Той искаше да каже още нещо, но размисли и като се отвърна от мен, заговори с друг. С глупава усмивка аз се отдръпнах и седнах на дивана, което беше напълно безсмислено, защото всички се бяха сбогували с Алексей Максимович и се обличаха в антрето.

... Аз се опомних — в буквалния смисъл на думата, — когато чух гласа на Горки, отправен към мен. Разбра ли той какво ставаше в душата ми или просто искаше да покаже, че не придава никакво значение на моята стеснителност? Не зная. Но той така ласкаво ми заговори, с такова внимание — как живея, къде уча, — че аз моментално се окопитих и намерих достатъчно сили в себе си да отговоря спокойно на неговите въпроси.

Излязохме на Кронверкския булевард — седем младежи, безкрайно далечни един на друг по биография и характери, наклонности и вкусове. Но както седемте братя от приказката на Пушкин, ние обичахме една и съща царкиня — руската литература, и в името на тази любов тръгнахме на далечен и труден път.

Вървахме по Кронверкския булевард, след това по Троицкия мост. Времето беше онова мокро, морско, арктическо време, по което ленинградчани безпогрешно определят настъпването на пролетта. По леда на Нева вече се чернееха размразени места, ниско над мътната вода летяха чайки.

Историята на познанството ми с Горки не се изчерпва с тази среща. В продължение на дълги години работа винаги срещам внимание и съчувствие от негова страна. Той изказваше доброто си мнение за мен и в лични писма, и в печата.

През 1923 година завърших института за източни езици, а след година и Ленинградския университет, където бях аспирант. В продължение на шест години се занимавах с научна работа и през 1929 година защитих дисертация със заглавие „Барон Брамбеус“. История на Осип Сенковски, редактор на „Библиотека за четене“ (Издателство на ленинградските писатели, 1929 г.). Обаче в края на 20-те години бях вече професионален писател, окончателно решил да се посвети на художествената литература.

През 1930 година заминах за Салските степи, за да видя знаменития совхоз „Гигант“. Нямах нищо особено в това пътуване, още повече че в „Гигант“ тогава ходеха мнозина — даже работниците от совхоза се оплакваха, че делегациите пречат на работата. Но за мен, макар и още млад, но кабинетен, затънал сред книги човек, това пътуване беше двойно откритие — откриване на нови хора сред нови, още невиджани обстоятелства и откриване на собствената си възможност да пиша за тези хора. След завръщането си с голяма акуратност (каквато смятах, че не притежавам) написах книга пътепис „Пролог“.

Трудно е да се прецени странното усещане, с което писах първите глави на другото си произведение „Изпълнение на желанията“. Като че взимах перо в ръка за първи път през живота си — така неловко, неумело се нижеха ред след ред, фраза след фраза. Струваше ми се, че съвсем съм се отучил да пиша — тъжна догадка след тринадесет години всекидневна работа. Всичко трябва да се започне отново. Но как да се започне? Струва ли си?

Познавах Ленинградския университет от 20-те години, в който старото и новото се сблъскаха с необикновена острота и сила. Тимирязевският бунт на едни професори и средновековният застои на

други беше ясен за мене. Животът на архивите, застинал, но пазещ хиляди тайни беше разбираем за мене, а четенето на ръкописите — увлекателна и хазартна работа.

Имах опит, но за да го използвам, трябваше да направя (разбира се, за себе си) откритие в литературата. Всичко влезе в работа за „Изпълнение на желанията“, даже семинарът по староруска литература, даже огромната окъсана пелерина, с която (дан на увлечението по немските романтици) някога ходех в този семинар.

Всеки от нас се стреми да изрази себе си в своите книги и в работата над „Изпълнение на желанията“ за първи път успях да се възползвам съзнателно от собствената си, макар и още малка, школа на самопознание.

През 1936 година в един санаториум край Ленинград, където бях на почивка, стана дума за романа на Островски „Как се каляваше стоманата“. Почтен професор — човек умен и образован, но малко старомоден — се отзова хладно за романа. Неговият събеседник, млад учен, му възрази разпалено и мен ме учуди вълнението, с което той защищаваше любимата книга; той побледня, не можа да се въздържа от резки изрази.

Този спор ме заинтересува сериозно — и не само защото по онова време бях замислил роман, посветен на историята на съветски младеж. Успехът на книгата на Островски беше поразил професионалните писатели. Новата в нашата литература тема на почуда от възможностите, които човек открива у себе си, беше намерила в нея искрен и правдив израз. Не беше трудно да се досетя, че пламенният защитник на Островски беше прочел собствената си биография в неговата книга.

С младия учен се случихме веднъж на една маса. Той беше мрачен, уморен и разговорът между нас не тръгна. Но ден след ден ние ставахме по-близки. Беше човек, у когото пламенността се преплиташе с добродушие, а упоритостта — с удивителна целенасоченост. Умееше да постига успех във всяко нещо, било то дори партия бiliarд, по който се увличахме тогава. Във всяко негово разсъждение проличаваше ясен ум и способност за дълбоко вживяване...

В продължение на шест вечери той ми разказа историята на своя живот — необикновен живот, защото беше пълен с необикновени събития, и в същото време приличен на живота на стотици други

съветски хора. Аз слушах, после започнах да записвам и онези четиридесет или петдесет страници, които изписах тогава, легнаха в основата на романа „Двамата капитани“.

След завръщането си у дома се залових да пиша с жар и привърших за три месеца с необичайна лекота и бързина. Ръкописът беше изпратен в едно московско списание и върнат с любезен, но недвусмислен отказ.

Неуспехът беше болезнен, остър. Сложих ръкописа настрана и се заех с отдавна замислената книга за великия руски геометрик Лобачевски.

... Не написах роман за Лобачевски, въпреки че прекарах повече от половин година в четене на ръкописни и печатни материали. Струваше ми се, че без да съм вникнал в същината на живота на учения, да пиша за него е невъзможно (а математиката слабо разбирах). И след дълго размишление се върнах към първия, неудал се проект на „Двамата капитани“.

Беше ли изминало времето, необходимо да оценя написаното с други очи, или помогна изучаването на Лобачевски — не зная. Но като препрочетох ръкописа, разбрах изведнъж, че му липсва основното — възглед на главния герой върху собствения му живот, идеал, който да следва, картина на съветското общество, на което дължи своето развитие. Между мен и моя герой имаше огромна разлика във възрастта, образованието, произхода. Аз търсех сложни решения там, където за него всичко беше просто. „Знаете ли какъв щях да стана, ако не беше революцията? Разбойник!“ — спомних си думите, с които завърши разказа моят събеседник. Да видя света с очите на юношата, потресен от идеите за справедливост — тази задача изпъкна пред мене с цялото си значение. И реших — за първи път през живота си — да пиша роман от първо лице.

Още от самото начало бях решил да не изменям нищо или почти нищо. И наистина, даже такива необичайни подробности като немотата на малкия Саня не са измислени от мене. Неговата майка и баща му, и сестра му, и другарите му са описани именно такива, каквито за първи път се появиха пред мен в разказа на моя случаен познат. За някои герои на бъдещата книга от него узнах много малко: например Корабълов беше нарисуван в този разказ с две-три черти: остър, внимателен поглед, неизменно заставащ ученика да казва

истината, мустаци, бастун. И способност да се заседява над книгата до късна нощ. Останалото трябваше да се дорисува от въображението на автора, стремящ се да изобрази тип на съветски педагог.

Всъщност чутата от мен история беше много проста. Това бе история на едно момче с трудно детство, възпитано от съветското общество — от хора, станали за него близки и поддържащи мечтата, разгоряла се в неговото просто и справедливо сърце още от ранно детство.

В „Двамата капитани“ са запазени почти всички перипетии в живота на това момче. Но детството му беше преминало край средна Волга, училищните му години — в Ташкент — места, които познавам сравнително лошо. Затова аз пренесох мястото на действие в моето родно градче, което нарекох Енск. Ненапрасно земляците ми отгатват лесно истинското наименование на града, в който се е родил и израснал Саня Григориев! Моите училищни години (последните класове) преминаха в Москва и за мен беше по-лесно да изобразя московско училище, отколкото ташкентско, каквото не бях виждал никога.

Когато написах първите глави, в които се разказваше за детството на Саня Григориев в Енск, стана ми ясно, че в това малко градче трябва да се случи нещо необикновено — било то някакъв случай, събитие или среща. Толкова необикновено, че да озари и сгрее живота на моя герой, а може би — тогава то беше още мъгляво — да го поведе след себе си.

Пишех романа в края на 20-те години, които бяха донесли на съветската страна огромни, пленяващи въображението победи в Арктика, и аз разбрах, че „необикновеното“, което търсех, е светлината на арктическите звезди, случайно попаднала в малкия затънтен град.

И като се върнах към първата страница, аз разказах историята на удавлия се пощенски раздавач и цитирах писмото на щурман Климов, което откри втората линия в романа. На пръв поглед нищо общо не би могло да има между трагичната история на деветгодишното сираче и историята на капитана, опитал се да премине в една навигация Великия северен морски път? Но общо имаше. Така в романа се появи мечтата и за първи път проблесна мисълта за двамата капитани.

Трябва да кажа, че огромна, неоценима помощ в изучаване на летателното дело ми оказа старши лейтенантът С. А. Клебанов, който

загина като герой през 1943 година. Той беше талантлив летец и прекрасен, чист човек. Гордеех се с неговото приятелство. Когато работех над втория том на романа, аз се натъкнах (между материалите на Комисията по изучаване на Отечествената война) на отзиви на другарите му по полк и се убедих, че високото ми мнение за Клебанов се споделяше от бойните му другари.

Трудно или почти невъзможно е да се отговори изчерпващо на въпроса как се създава един или друг герой на литературно произведение, особено ако разказът се води от първо лице. Освен наблюденията, спомените, впечатленията в моята книга влязоха и исторически материали, които бяха необходими за моя втори главен герой капитан Татаринов.

Не трябва, разбира се, да се търси това име в енциклопедичните речници! Не трябва да се доказва, както е направило едно момче в час по география, че Северната земя е открита от Татаринов, а не от Вилкицки. За моя „по-голям“ капитан използвах историята на двама храбри завоеватели на Крайния север. От единия взех мъжествен и ясен характер, чистотата на мислите, ясните цели — всичко, което определя човека с голяма душа. Това беше Седов. От другия — истинската история на неговото пътешествие. Това беше Брусиров. Моята „Св. Мария“ съвсем точно повтаряше пътя на брусировската „Св. Ана.“ Дневникът на щурман Климов, цитиран в моя роман, напълно отговаря на дневника на щурмана от „Св. Ана“ — Алибанов — един от двамата останали живи участници в тази трагична експедиция. Но историческите материали ми се сториха недостатъчни. Аз знаех, че в Ленинград живее художникът и писателят Николай Василиевич Пинегин, приятел на Седов, един от тези, които след неговата гибел докараха шхуната „Св. Фока“ на Голямата земя. Срещнах се с Пинегин и той ми разказа не само още много нови неща за Седов, не само ми обрисова образа му, но и обясни трагедията на неговия живот — живот на велик изследовател и пътешественик, който бил непризнат и оклеветен от реакционните кръгове на обществото в царска Русия. Между другото трябва да кажа, че по време на една от нашите срещи Пинегин ме гостил с консерви, които взел от нос Флора през 1914 година, и за мое учудване те бяха превъзходни. Споменавам тази подробност, защото тя е характерна за Пинегин и за онзи кръг от интереси, в който се озовах, посещавайки тази „полярна“ къща.

По-късно, когато вторият том беше вече завършен, вдовицата на Седов ми разказа много интересни неща.

През лятото на 1941 година усилено работех над втория том, в който ми се искаше широко да използвам историята на знаменития летец Леваневски. Планът беше вече окончателно обмислен, материалите — изучени, първите глави — написани. Известният учен-полярник Визе одобри съдържанието на бъдещите „арктични“ глави и ми разказа много интересни неща за работата на изследователските групи. Но войната започна и се наложи задълго да оставя романа. Пишех кореспонденции от фронта, военни очерци, разкази. Но, както изглежда, надеждата за връщане към „Двамата капитани“ съвсем не ме напускаше, иначе не бих се обърнал към редактора на „Известия“ с молба да ме изпрати в Северния флот. Именно там, сред летците и моряците от Северния флот, разбрах в каква насока трябва да работя над втория том на романа. Стана ми ясно, че обликът на героите ми ще бъде разлят, неясен, ако не разкажа как те издържаха тежките изпитания на войната и как победиха.

От книгите, от разказите, от лични впечатления аз знаех как живееха в мирно време онези, които не жалеха сили и самоотвержено се трудеха, за да се превърне Крайният север във весел и гостоприемен край, които откриха неговите безчетни богатства зад Полярния кръг, които строяха градове, пристанища, рудници, заводи. Сега, през войната, аз видях как цялата тази могъща енергия беше хвърлена в защита на родните места, как първите завоеватели на Севера станаха неуморими защитници на своите завоевания. Могат да ми възразят, че във всеки кът на нашата страна ставаше същото. Разбира се, че ставаше! Но суровите условия на Крайния север придаваха особен характер на този обрат.

Незабравимите впечатления от тези години влязоха в моя роман само в малка степен и когато прелиствам старите си бележници, искам ми се да се заема с отдавна замислената книга за съветския моряк.

На една литературна вечер в общежитието на Московския университет — беше наскоро след войната — стана дума, че почти нямаме книги, посветени на ръста на творческото съзнание в науката. „А между другото — каза една разпалена девойка, много сърдита на съветската литература — науката все повече навлиза в нашия живот и определя движението на страната напред, към комунизма“.

Девојката беше напълно права. Но тя едва ли си представяше обема на труда, който трябва да се вложи в произведение, посветено на хората на науката.

Всъщност цели тридесет години аз съм работил за подобно произведение по различни начини. Моят първи разказ „Единадесетата аксиома“ беше изпратен на конкурса за начинаещи писатели с девиз: „Изкуството трябва да се гради върху формулите на точните науки“. Опитвах се да разкажа живота на Лобачевски. В „Изпълнение на желанията“ бяха изобразени търсенията и надеждите на двама учени. Винаги ми се струваше, че самите принципи на научното творчество са поучителни и важни за писателя — ненапрасно тяхното изучаване се е отразявало така благотворно върху литературата.

Но как да се подхване работата? На какъв научен материал да се спра? Трябва ли да има той познавателен характер или да влезе в общия исторически фон?

Тези и много други въпроси се решиха сами по себе си, когато се спрях на микробиолозите, които отдавна познавах и чиято работа следях с възхищение. Руската микробиология винаги беше водена от хора със силен характер, смели оптимисти, готови на саможертва и ясно представящи си онова място, което тази млада наука трябва да заеме сред другите науки за природата. Такива са Мечников, Заболотний, Гамалея. Тези възвишени традиции са се запазили и до наши дни.

Когато работех над „Двамата капитани“, бях струпал книги по авиация и история на Арктика. Сега тяхното място се зае от трудове по микробиология и за съжаление това се оказа много по-сложно. Преди всичко трябваше да се науча да чета тези трудове не така, както ги четат самите учени.

Да възстановя хода на мисълта на учения, да прочета зад сухите кратки редове онова, с което е живял този човек, да разбере историята и смисъла на борбата му с враговете (а понякога и с приятелите), която съществува почти винаги в научната работа — ето задачата, която трябваше да разреша, за да оправдая избора на подобна тема...

април 1957 — октомври 1958 г.

В. Кавецки

[0] Из „Автобиография“, Советские писатели, том I. ↑

[1] „Серпионовы братья“ — литературна група през 20-те години в СССР. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.